

բոյիչեալ գերմանացոյն ուսումնասիրութեան մէջ՝ կը համարիմ որ ասոնք միայն թ դործ, ածական լինին. որոց մէջ դիտելու կէտ մ'է քառավանկ անդամին բացակայութիւնն, մինչդեռ հայերենի մէջ քառանդամ առիւն ամենաուտ տարրը կը կազմէ քառավանկ անդամն: Թէ՛ վերը գրուածներն և թէ՛ նոցա կարելի համարուած բաղադրութիւններն օտար են բոլորովին հայկական չափէն՝ թէ՛ շարքով և թէ՛ թուով վանկից անդամոց:

Հ. Ա. ՏԻՐՈՅԵԱՆ

Շարայարեի

ԵՐԱՅՈՒՆԻՅ ԴԵ ԱՄԻՋԻՍ

Հ Ա Ռ Ե Ր

(Շար. տես էջ 85)

Ա.

ՏՂԱՔՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

(1892)

Այս ճառս և հիտեւեալ երկուքը, արտասանեց, ՏՐԻՔՈՒ ՌԱՄՐԱՅԻՍ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱԾ՝ ԵՊԻՍԿՈՊ ԴԵ ԱՍԻՆԻՍ, ՎԵԿԱՊՈՒԹՅՈՒՆ ԻՄԱՌԱՅԱՆԷԼԷ ԹԱՌՈՒՄԻՍ մէջ. ջաղաքաբաշխական տարրական գաղտնեցում աշակերտներում և աշակերտութիւններում համընդհանուր մրցամակարաշխութեամբ համար. հիմնականում և վերջիմը արտասանեց առաջնորդող դպրոցի մը մէջ:

Կրթութեան պաշտօնէին մեծապատիւ օգնականք, որ ամէն տարի կը խօսի ձեզի, կը հրաւիրէ զիս քանի մը խօսք դարձնելու ձեզի իրեն տեղը:

Ինչ բան կրնամ ըսել ես, եթէ ոչ՝ ինչ որ ամէն տարի ինքը կ'ըսէ ձեզի, ինչ որ ամէնքը, տանը և դպրոցին մէջ, կ'ըսեն ձեզի, և եւ կ'ըսուի դարեւ թ վեր ամէն երկրի տղաներուն:

Կ'ըսեն ձեզի. — Սորվեցէք, — Կ'ըսեն ձեզի. — Բարե եղէք:

Ձեր բառապարտութեանը բացուելէն ի վեր՝ յաւանանական կրկնութիւնն է այս՝ որ ձեր ականջին մէջ կը հնչէ:

Եւ այս այս է, վասն զի յկան ուրիշ բաներ՝ որ լաւագոյն և աւելի համառօտ կերպով ըսեն այն ամէն բանը՝ որ դուք պէտք էք ընել ձեր բարեքին համար և այն ամէնը՝ որ աշխարհք կ'ուզէ ձեզմէ ամէնուն բարեքին համար:

Կ'ըսեն ձեզի. — սորվեցէք — ինչո՞ւ: Վասն զի ձերինը այն երջանիկ և բեղնաւոր հասակն է՝ որուն մէջ միտքը իրեն առաջին կերպաբանքը կ'առնու, և որուն մէջ աւելի դիտութեամբ տարրով՝ ինչ որ կը մտնայ իմացականութեան մէջ՝ կ'իջնայ և կը ապաստուի հոգոյն մէջ բոլոր՝ կեանքովը: Ձեզի կ'ըսեն, — սորվեցէք — վասն զի կրնաք ստանալ դուք կամ անեցնել այն տարիքներուն մէջ ըմբռնութիւն տրագուցութիւնը, յիշողութեան զօրութիւնը և ձեր մտածութիւնը բացայայտելու արուեստը, կամքի անբաղկատելի ճիշդութիւնը անկէ աւելի զիւրին որ՝ ալ աւելի նուազ պատու շահելու համար՝ պարտաւոր ես կատարելու ապագայ տարիներուն մէջ: Սորվեցէք — կ'ըսեն ձեզի, վասն զի բոլոր այն ժամօթութիւնները որ կը հաստատուին հիմա ձեր ուղեղին մէջ, կը ձեւացնեն իբրեւ առջին՝ որուն վրայ պէտք ես բանիլ աւելի ուշ բարձրագոյն ուսմանը ներքին հրաւեր, և եթէ առէք ակաբ է կամ նօսք, կաւար ոչ խիտ և ոչ դիմացկուն կ'ըլլայ. վասն զի մանկութեան ժամանակի պարոցի զուարթ սէրը, պատանեկութեան մէջ ուսման համար այն եռանդը առաջ կը բերէ, որ կրնայ կ'ըլլայ գիտութեան համար հասուն հասակի մէջ. վասն զի ասոնք անպատճառի տարիներն են, որոնց մէջ դուք ձեզմէ կ'որոշէք ձեր ապագան. որովհետեւ աշխարհքին ճամբան ուրիշ բան չէ, բայց պարոցին լայնացած շաւիղը, և մարդս առաջ կ'երթայ գրեթէ միշտ նոյն այն քայլով որով ուղին սկսաւ: Վերջապէս կ'ըսեն ձեզի — սորվեցէք, — վասն զի առաջին ուսմանը ներքին, որոնց հիմա բաւար կարեւորութիւնը չէք գնահատեր և բոլոր պակցութիւնը չէք զգար. առաջին ընթեր

ցանութիւններուն տպաւորութիւններն են , մտածութեան առաջին բարի բերումները , կամբին առաջին յաղթանակները , անոնք՝ որ տղաքներուն մէջ կը պատրաստեն օրինակ ըլլալու գործաւորները , օգտակար պաշտօնատարները , դաստիարակիչ հայրերը , իմաստասիրները , երախտաւոր քաղցրացիները , ինչպէս այն սպառնալից զօնաւորները , և գրեթէ գետնին մէջ կորսուած , որ կը փախչին մեր աչքէն , կը բերեն ժամանակով ոսկեայ հանձները՝ որ զաշահուր չընդգրկին են և ազգին հարստութիւնը :

Ասոր համար մենք ձեզի միշտ կ'ըսենք . — Սորիցէք : — Եւ կ'ըսենք նաեւ ձեզի , թաւրի եղէք — վասն զի իմացական մշակութիւնը՝ բարութեան հետ եթէ ընկերացած չըլլայ , ուրիշ քան չէ բայց անձնասիրութեան և հպարտութեան վրայ ձգուած ցեղեցիկ թիկնոց մը , ուրիշ քան չէ բայց պարագայ և մեռած բան մը , ինչպէս թանգարաններու այն փողփողուն գրաւները , որոնց մէջ կը պակսի ձիաւորին հոգին և մարմինը :

Մեր ժամանակներուն մեծ ժառանգիր մը , իր անուիովը աշխարհքս լեցուց , համառաւելով իր ութսուց չորս տարսած կեանքը , թագաւորները և ինքնակաշիքը , գիտութեան և տէրութեան մեծ մարդիկը , պօրաւորները , արուեստագէտները , գործաւորները , ամէն կարգէ և ամէն ցեղէ բոլոր բաղմնութիւնը՝ որ իր առաւել այցելած էր՝ յիշելու ետքը , եզրակացուց այս խօսքերով , որ իրեն իմաստութեանը եղան իբրեւ կտակուր . — բոլոր այս մարդիկներուն դիմացէս անցնիլը տեսնալէն վերջը , ճանչցայ թէ երկնքին տակ քան մը միայն կայ՝ որուն պէտք էինք խոնարհիլ , հանճարը . թէ՛ կայ քան մը միայն որուն առջեւ պէտք ենք ծնրադիլ , բարութիւնը : — Ինքը առաւա այս վճիռս մեռնելէն քիչ մը առաջ , այն րոպէներէն մէկուն մէջ՝ որ մարգարէ կը զգայ և կ'ըսէ ճշմարիտը . ինքը , հանճարոյ մարդ , հանճարէն վեր զրաւ բարութիւնը : Վասն զի բարութիւնը սրտի և մարքի առաքելութիւններուն մէջ այն է , ինչ որ է մարդկանցուն մէջ արեւը , որ կը արագընէ դանոնք ամէնքը և կը լուսաւորէ , վասն զի է զօրութիւն , ազնւութիւն , զիտ-

թիւն , միկիմարանք , ներուճ . վասն զի ուղղութեան , անձնաւորացութեան և քաջասիրտութեան մայրն է . չկայ ճշմարիտ քաջասիրտութիւն որ չծագի հոգւոյ ազնուահաւանութիւն , և չկայ ստուգիչ ազնուակամ՝ բայց այն միայն որ բարի է :

Ասոր համար մենք ձեզի միշտ կը կրկնենք . — բարի եղէք , — նաեւ գիտաւոր՝ որ. Եւ ձեռք մէջէն լաւագոյնները ըմբռնելու ամառնաւոր մէջ են բարւոյն բոլոր մեծութիւնը , որ կրնայ ընել իրեն չորս կողմը տղաքներուն բարութիւնը :

Բայց մտածեցէք մէկմը : Ձեր բարութիւնը ըսել կ'ուզէ վարժապետը՝ որ կը սորվեցնէ յօժար կամքով , ձեր հայրը որ աւելի զոհ կ'ապրի , ձեր մայրը որ իր պարտքը կ'ընէ ժպտելով . ըսել կ'ուզէ այն զրկանքներն և զժաղգրութիւնները որոնց՝ կը համբերէ ընտանիքը աւելի հանդարտութեամբ և աւելի յարասեւութեամբ . ըսել կ'ուզէ՝ միջոյն ողութիւն կսկծանքը անոնց որ կը սիրեն զձեզ՝ մեղմացած մարդկային ամէնէն աւելի քաղցր սփոփանքներով , մտածութեամբ որ իրենց զաւակները , երբ երկրիս վրայ միայն մնան , եթէ քաղցաւոր ալ չըլլան , գէթ սիրուած ըլլան , վասն զի բարի պիտի ըլլան : Ձեր բարութիւնը զպրոցին արժանապատուութիւնն է և շնորհքը , քանքը համաձայնութիւնը և ժպիտը , կեանքի և մահուան օրհնութիւնը անոր որ կ'աշխատի և կը կրէ ձեզի համար :

Ահա ինչու կը կրկնենք ձեզի հազար անգամ . — Սորիցէք , բարի եղէք : — Եւ նաեւ կը կրկնենք ձեզի թէ ինչու համար , ամէն անգամ՝ որ մտքերնիս կու գայ այն գեղեցիկ ժամանակը որ ձեզի նման տղաք էինք , թանկազին տարիներ վատնած ըլլալու , բարի վարժապետի մը հետ՝ ապերախ կամ յաւակնոտ և անողորմ զոքարդ ընկերոջ մը հետ գտնուած ըլլալու , մեր մարքի ցրումովը և մեր տմարագութեամբը մեր մայրը լացուցած և կարմրուցած ըլլալու յիշատակը , պեռայսօր , այնչափ ժամանակէն ետքը , այնչափ դարիչ մտածութիւններդ միջեւ , այն յիշուած իրերն սայր մըն է՝ որ կը խօցէ զմեզ որտեղ ամէնէն աւելի փափուկ երակներուն մէջ . և մենք կ'ուզենք՝ որ մեր զաւակներուն

սրտերը երբեք արիւնոտելու բան չունենան այս վերքերովս: Մենք ուրեմն կը յանձնաւորենք ձեզի աշխատութիւնը և բարութիւնը ոչ միայն որ մարդկային առաջին պարտաւորութիւններն են. ոչ միայն ձեր բնական հիւսիսները և ձեր նմաններուն բարոյն համար, այլ նաեւ որովհետեւ բարութիւն և աշխատութիւն բազմի գործիքներ են, բայց որպէս զի դուք ողբերէ և խղճի խայթերէ ազատ ունենաք կեանքը, որպէս զի օր մը աւելի երջանիկ ըլլաք, ձեր խղճին ալ աւելի գոհ, ուստի և աւելի զուարթ կերպով գործունեայ, աւելի հանգարտիկ թշուառութեան արկածներուն պատրաստուած, աւելի արժանաւոր կերպով յարգուած և սիրուած ջան ինչ որ մենք չենք: Այո, մենք կ'ուզենք որ անիք աւելի բարի, աւելի կիրթ, աւելի ուղիղ, մեզմէ աւելի վեհանձն, և ասոր համար ձեր դաստիարակութիւնը մեր հոգեբունէ ամէնէն նստիարական է և ձեր ապագան մեր յոյսն. բուն ամէնէն սուրբը:

Թողուցէք ուրեմն՝ որ կրկնենք ձեզի անվերջանալի կերպով այս խրատներս, որ ձեր սրտին մէջ կը հնչեն իբրեւ մեր հեռաւոր մանկութեանը արձագանգ մը և նաեւ մեզի ալ ազդէ կ'ընեն զանոնք ձեզի թեւադիւր ժամանակ:

Սորվեցէ՛ք յօժար կամքով, մեծարեցէ՛ք ծնողքը, սիրեցէ՛ք վարժապետները, յարգեցէ՛ք զպրօքը, պատուեցէ՛ք աշխատութիւնը. ձեր ազնիւ հօգուոյն խորը, հազիւ թէ երեւնայ, խղիւզեցէ՛ք անիւնը և ցած հպարտութիւնը՝ որ կը հաստատուի բաղդին առանձնաշնորհութիւններուն վրայ. մի նախանձիք բայց վեհանձն հոգիներուն վրայ, մի կապուիք բայց զեղեցիկ հոգիներուն հետ. արհամարհեցէ՛ք, ասեցէ՛ք զատարկութիւնը, անձնասիրութիւնը, ապականութիւնը և անիրաւութիւնը ինչ բարձրութեան վրայ որ գտնուին և ինչ դիմակով որ ծածկուին. սկսեցէ՛ք հիմակուել ձեր մէջը տկարներուն պաշտպան ըլլալ և զգաղիւններուն բարեկամը. և սիրեցէ՛ք զիրար իբրեւ եղբայր, վասն զի երեք անգամ՝ եղբայր էք, Կալոցի պզտիկ բնականիքն մէջ, հայրենիքի մեծ բնութանիքն մէջ և մարդկութեան անհուն բնութանիքն, զոր

մենք պէտք է սգմենք բոլոր ամբողջ յուսոյ և սիրոյ վեհանձն գրկածութեան մէջ:

Եւ հիմա վերադարձէք զօրծիւ Թող վերադառնան անոնք որ մրցանակ մը տաացան համեստութեան այն զգացումով՝ որ լատագոյն ապացոյցն է թէ անոր արժանի էին. թող երթան անոնք որ, սորված ալ ըլլալով չտաացան զայն, այն մտածութեամբ միւրթաբուռ և որ արժանիքին ամէնէն աւելի բարձր փոխարէնը խղճին խաղաղ գոհունակութեանը մէջն է, չէ թէ փառասիրութեան պղտոր հրճուածքին մէջ. և անոնք որ ինչ որ պէտք էին չըրին, թող ելլան հոսկէ զուարթ և անզրդուելի առաջադրութեամբ կորսուած ծամանակը նորէն վաստակելու համար, այս օտուգութենէն խրախուսուած՝ որ նաեւ բնութեանն նուազ նպաստաւոր երեցցոյ իմացակա նուիրելիներուն մէջ անգամ կայ միշտ եղաւկան կարողութիւն մը, իբրեւ ծածկուած կայծ մը, որ կամ առաջ կամ ետքը, կամ ճիշտ ազդեցութեան տակ, կը բարձրանայ և կ'արժարծի, և այն ատեն նաեւ միտ կարողութիւնները — նաեւ ամէնէն աւելի անվերջոյնքը — կը կենդանանան, և բոլոր միտքը կ'ընդարձակի և կը պայծառանայ:

Ուրեմն զուարթեցեալ դէմքով և հոգեով զարձէք ձեր տունները, և մխիթարելով զձեզ այս հանգիստական օրուան յիշատակովը, որ ձեզի համար փառք մըն է և ամէնուն համար տուն մը, ունեցէ՛ք ամէն պարտականութեան կատարման մէջ և կեանքի ամէն կապակցութեան մէջ հանգարտութիւնը, ազնուականութիւնը և զօրութիւնը. եղէք, իբրեւ ճշմարիտ իտալացի աղաքներ, ձեր լեզուին պէս ազնուական, ձեր Ալպեաններուն պէս անսասան, ձեր երկնքին պէս պայծառ:

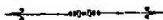
Քսաներորդ դարուն արշալոյսը կը բարձրանայ: Ձեր զարն է, ո՛վ տղաք: Դիմաւորեցէ՛ք զանի՛ իբրեւ ցնծալից և աներկիւղ բանակ մը: Մենք, որ յուզուած արտով բաժնուելուն մաղթանքները կ'ընենք ձեզի, մենք կը փափաքինք միայն երկայն ապրելու՝ ձեր առաջին ցաւերը ավստիւն համար և ձեր առաջին յաղթութիւնները օրհնելու համար և ողջունելու յաղթական նաեւ ձեր գործովն ալ ճաղաքակառնութեան գոջը, սր

Հանձարէն փառաւորուած և մեր հայրերուն արիւնովը նուիրական եղած պիտի անցրինք ձեռք ձեռքերուն մէջ:

Սորվեցէք, ազաք, և բարի եղէք:

ԹՐԴԺ. Լ. ԱՐԻՍՏԱՆԵՆ ԲԱՍՏԱՆՏԻՆԵՆ

Շարայարեկի

ՈՒՍՈՒՄԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԻՆԵՐ

ՀԱՅԵԱԿԱՆ ԲԱՐԱՌԱՅՈՐՈՒԹԵԱՆ

Բ

ԲՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՋԱԿԱՅԻ ԲԱՐԲԱՌԻՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԱՅԵԱԿԱՆ բարբառախօսութեամբ ուսումնասիրութիւններու առաջին հատորը կը կազմէր «Ասլանբէգի բարբառին քննութիւնը», որ մալս Բազմապէս հանդէսին մէջ իբր յօդուած և յետոյ առանձին գրքոյկով ալ հրատարակուեցաւ:

Յառաջ քան մոյմ հատորին հրատարակութիւնը մտադիր էի արդէմ շարունակել սոյլ տալիստութիւնը, և որչափ պարագաները կը ձեռնէին ինձ՝ ուրիշ բարբառներու վրայ եւս նոյնպիսի քննութիւններ պատրաստել և ընծայել հոյ լեզուարամութեամբ: Այն քաղցր ընդունելութիւնը ուսկայն, որ «Ազանբէգի բարբառին քննութիւնը» գտաւ ազգային և օտար հայազէտներու կողմէն, կրկնակի քաջախելութիւն մը եղաւ ինձ մոյմ ուսումնասիրութիւններու շարքն աւելի աշխուժով առաջ տանելու համար: Նրախտօք կը յիշեմ ասոնց մէջ քացի Բազմապէսի պատ. խորագրութեան, իմ սեծամուն ուսուցչին քաւ պրօֆ. Meislerի և պրօֆ. Hübnerի քաւ չափերով և խօսքերը, ազգային ամուսնի լե-

զուարամ պր. Լիւթմ Մոսկրանցի ինձ ուղղեալ առանձնակնոմ մասնակները, նոյնպէս և մեր համըրածանօթ բանասէր — ազգագրագէտին պր. Գրիգոր Խալաթեանի գրութիւնները առ խմբագրութիւն Բազմապէս հանդէսի, որոնցմով մի քանի ահգամներ իր հանդիմանում ու հասկարանը յայտնած էր մոյմ պատարարութեամբ խմբագրութեան՝ իմ պապիսի աշխատութեանց մասին: Հրապարակաւ դրուատեց Պօսոյ «Բիւրակն» հանդէսին խմբագրապետը (թիւ 23): Վիեննայի «Հանդէս Ամսօրեայ»ի պատարարութեան և ուսումնական խմբագրութիւնն եւս չլքացաւ խրախուսական երկտող մը դնել իր պատուական էջերուն մէջ (էջ 281):

Ներկայ երկրորդ հատորով կը ձրատարակեմ Սուգապէսի (Sugava) Հայոց բարբառին քննութիւնը. եւրոպայի մէկ ամիկնը՝ Աւստրիոյ Ռուսմանական սահմանագիւտում վրայ փոքր քաղաքի մը և ամուր շրջակայ գիւղերուն և քաղաքներուն մէջ ցրուած այն փոքրիկ հայ գաղթականութեան՝ որ բազմաթիւ և բազմազան մրցակից ժողովուրդներու, այն է՝ Գերման, Ռուսման, Ռուսթէն, Լեհ, Մաճար և հրեայ ցեղերուն մէջտեղ դարերէ ի վեր կանգուն և ամխառն կը մնայ լեզուով, կրօնով, սրտով և առտովն կենցաղով: Երէկ կարծես դեռ գաղթեցիքն Ամիէն: Վերցնող քաղաքակրթութեամբ առաջը բերած փոփոխութիւնները ամոնց ներքին և արտաքին կենսիքին մէջ, վերցնող Ռուսման և Գերման լեզուներուն իրրեւ կատարարական լեզու փոխ տուած քաւերը, և հաւա պիտի գտնես մոյմ այն Հայաւաւաւցիք ընիկ հայը: Միայն Պօսոյ և այլ հայ գաղթականութեանց մէջ փոփոխութիւնն աւելի մեծ եղած է. սուգալիսոց լեզուի ստեղծելու օրես է՝ միջոցը և մասնաշրջ լեզուի, իր պահած ցեղակրթութիւն և սանաւանը և տարին արտասանութեամբ, որ ուրիշ ամէն բարբառի մէջ կտրուած է: Սուգալիսոց հակառակ իրենց հետաւորութեան Մայր Հայրնիկէն, ամխառն պատահած եմ բարոյական մարտութիւն, ընտանեկան բազմաթիւ սողորութիւններ և կրօնական Իսալ Մայր Աթոռի հետ. իսկ հայ կնոջ տամտիկնութիւնն ու մարտութիւնը սուածի կարգ անցած է բոլոր շրջակայ օտար փոխլիշեալ ցեղերուն մէջ:

Էլ ինքնին լալիտ ունեցալ ծանօթանալաւ պր. Կարապետ հայանանձ՝ սուգալիսոց աղմիւն և ուսեալ երիտասարդին հետ՝ որ Սուգալիսոց հայ